

також спортзали й лікарні. У спеціальних навчальних закладах готують тюремних капеланів.

У засуджених до позбавлення волі є право створювати самодіяльні організації для розвитку корисної ініціативи, соціальної активності, здорових міжособистісних стосунків. У колоніях з числа засуджених, які зарекомендували себе позитивно, створюються ради колективів колоній і відділень соціально-психологічної служби. Тут діють програми виховного впливу й застосовуються заходи заохочення: представлення до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням або до умовно-дострокового звільнення.

Для надання допомоги адміністрації в навчально-виховному процесі, зміцнення матеріально-технічної бази колонії, рішення питань захисту засуджених, трудового й побутового улаштування осіб, які звільняються, - при виховних колоніях створюється піклувальна рада з представників органів влади й місцевого самоврядування, громадських організацій. З метою підвищення ефективності виховного впливу на засуджених і надання допомоги адміністрації - при окремих соціально-психологічних службах можуть створюватися батьківські комітети.

Отже, законодавчо система виконання покарання у виді позбавлення волі - так само, як і інші, альтернативні тюремному, види покарання, спрямована на розвиток у засудженого його соціальних начал, що відповідають традиційним моральним нормам про добро і зло, рівневі правової свідомості в суспільстві та їхньому законодавчому оформленні. Закон визначає порядок, умови й режим відбування покарання відповідно до кінцевої мети - віднов-

лення в засудженому його суспільно важливих якостей: знань, навичок, професійних здібностей для того, щоб максимально полегшити послідовне повернення до суспільства. Важливо, щоб така людина зовсім не опустилася й не опинилася на "дні" суспільства. Виришуючи цю задачу, держава тим самим прагне запобігти росту маргінальних шарів, особливо найбільш небезпечних - кримінальних.

Література

1. Уваров В. Проблеми реформування криміногенного процесу України в контексті європейських стандартів // Право України. - 2012. - № 1-2. - С. 307-312.

2. Іваньков О.І. Міжнародні стандарти організації Об'єднаних націй щодо поводження із засудженими та ув'язненими // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. - 2012. - № 1. - С. 100-105.

3. Криминология / Под ред. Джозефа Ф. Шелли; пер. с англ. под ред. Я.И. Гилинского - С-Пб.: Питер, 2003. - 864 с. - (Серия "Мировая юриспруденция").

4. Калашник Н. Пенітенціарна система України шляхом перетворень. - [Електронний ресурс]: <http://www.n-kalashnik.com.ua>.

*Черниш М.О.,
кандидат юридичних наук, викладач кафедри
кримінального права та криминології Одеського
державного університету внутрішніх справ*

*Браницька Т.Ю.,
викладач кафедри кримінального права та криминології
Одеського державного університету внутрішніх справ
Надійшла до редакції 25.10.2012*

УДК 343.341

ПІДСТАВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ СТВОРЕННЯ СТІЙКИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Шапкін І. С.

Створення України як самостійної держави супроводжувалося певними негативними процесами, які є неминучими для такої історичної події. Для неї характерні економічні кризи, нестабільність або відсутність правового поля в тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства, падіння рівня життя населення, майнова й соціальна диференціація населення, високий рівень безробіття та інші процеси. Безумовно, зазначене не може позитивно впливати на рівень злочинності, крім того, злочинність розвивається паралельно з розвитком суспільства, а в такій ситуації суспільство дістає певного розвитку, у ракурсі виникнення нових видів, форм і методів діяльності в тій чи іншій сфері, що неодмінно тягне за собою виникнення нових видів, форм і методів злочинності.

У свою чергу, розвиток злочинності в демократичному й правовому суспільстві вимагає прийняття відповідних заходів відносно протидії цьому явищу, оскільки відсутність відповідного реагування з боку відповідних органів і всього населення загалом може призвести до "припинення" існування держави, у зв'язку з виникнення злочинного беззаконня або криміналізованої держави.

Найбільш ефективним і найбільш суворим заходом боротьби з будь-якими діяннями, що набувають найвищого ступеня суспільної небезпечності, а саме становлять суттєву небезпеку для суспільних відносин у тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства, є їх криміналізація, тобто передбачення кримінальної відповідальності за їх вчинення. Не можна не погодитися з думкою вчених,

які зазначають, що криміналізація відіграє провідну роль серед засобів впливу на злочинність [1, 59]. Процес криміналізації полягає в з'ясуванні цілей, підстав установлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. Результат криміналізації - це сукупність норм кримінального права, що містять перелік злочинів і передбачених за них покарань, а також підстав і умов притягнення винних до кримінальної відповідальності чи звільнення від неї [2, 86].

Причинами криміналізації того чи іншого діяння визнаються: підвищення суспільної небезпечності певних діянь; необхідність усунення прогалин законодавства та появи нових суспільних відносин, що потребують охорони за допомогою норм кримінального права.

Слід погодитися з думкою А.Ф. Зелінського, який зазначив, що проблеми криміналізації та декриміналізації, посилення та пом'якшення санкцій за деякі види злочинів повинні вирішуватись не в руслі політики, що постійно змінюється, а відповідно до визнаних у цивілізованому суспільстві загальнолюдських моральних цінностей, принципів гуманізму, справедливості, законності й милосердя [3, 15-16]. При криміналізації та декриміналізації діянь необхідне глибоке й всебічне вивчення соціальних реалій і їх адекватне відображення в кримінальних законах [4, 8].

На підставі аналізу літератури, можна зробити висновок, що на сучасному етапі можна виокремити різні визначення передумов (причин) криміналізації, а саме:

© І.С. Шапкін, 2012

“критерії криміналізації”, “принципи криміналізації”, “підстави криміналізації”, “умови криміналізації”, “криміналізаційні приводи”, “фактори, що зумовлюють обсяг, характер і спосіб криміналізації”, “фактори, що зумовлюють кримінально-правову заборону”. Але, на нашу думку, зазначені передумови переплітаються між собою, та під ними розуміється одне й те ж саме [5, 61].

На підставі мети й завдань цього дослідження, вважаємо за доцільне проаналізувати підстави криміналізації створення стійких злочинних об'єднань.

Взагалі, під підставами криміналізації розуміються дійсні передумови, соціальні причини виникнення або зміни кримінально-правової норми [2, 206].

Відповідно до тлумачного словника під підставою розуміються те головне, на чому базується що-небудь, або те, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка кого-небудь [6, 391].

Отже, відповідно до зазначених визначень підстав криміналізації проаналізуємо обставини, що спонукали законодавця до криміналізації створення стійких злочинних об'єднань.

Найголовнішою й найнеобхіднішою підставою криміналізації того чи іншого діяння є його суспільна небезпечність. Під суспільною небезпечністю злочину розуміються такі якості злочинних діянь, що об'єктивно існують і полягають у їхній здатності породжувати шкідливі, з точки зору громадян, суспільства й держави, зміни в охоронюваних кримінальним правом суспільних відносинах та створювати загрозу майбутніх шкідливих змін у цих відносинах [7, 75]. Вірною є думка О.І. Коробєєва відносно того, що для криміналізуваня діяння необхідно встановити, що ступінь його суспільної небезпеки настільки великий, що воно не може розглядатися як проступок, а повинно тягти за собою застосування кримінально-правових заходів [8, 35].

На нашу думку, суспільна небезпечність злочинів, що передбачають відповідальність за створення формувань, які віднесені до стійких злочинних об'єднань, не викликає сумнівів. Безумовним є той факт, що навіть створення об'єднань, які сформувалися для вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів (злочинна організація), нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян (банда), вчинення злочинів терористичної спрямованості, передусім терористичних актів (терористична група чи терористична організація), чи угруповань, які відповідають ознакам законних військових формувань, тобто можуть виконувати функції й завдання, які покладені на вказані формування (не передбачені законом воєнізовані або збройні формування), створюють загрозу громадській безпеці, тобто нормальному існуванню суспільства нашої країни.

Також вважаємо, що не викликає сумнівів той факт, що існування зазначених об'єднань та їх діяльність, беззаперечно, створює загрозу не лише для громадської безпеки, а й для інших суспільних відносин, які поставлені під охорону кримінального закону, насамперед, для життя й здоров'я особи та власності, оскільки їх діяльність безумовно “перетинається” із зазначеними об'єктами.

Крім того, необхідно зауважити, що існування цих угруповань, як вже зазначалося, перешкоджає здійсненню кримінально-правової та соціально-економічної політики держави, оскільки їх діяльність перешкоджає не лише нормальному існуванню суспільства, а й створює загрозу для нормального існування держави, насамперед це стосується існування й діяльності таких видів стійких зло-

чинних об'єднань, як не передбачені законом воєнізовані або збройні формування, у зв'язку з тим, що вони можуть виконувати функції та завдання, які покладені на передбачені законом військові формування, а саме: захист суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності держави; стримування збройної агресії проти України та її попередження; охорона територіального простору держави; охорона повітряного простору держави; охорона водного й підводного простору в межах територіального моря України [9], отже, ці злочинні угруповання в змозі здійснювати зазначені дії проти інтересів України. Слушною є думка В.П. Тихого, який зазначив, що створення й існування зазначених формувань є джерелами підвищеної небезпеки для суспільства, оскільки вони мають можливість протистояти органам влади [10, 21].

Безперечно, зазначена підстава є найважливішою, оскільки суспільна небезпечність, як якість злочинних діянь, полягає в їх здатності породжувати шкідливі, з точки зору громадян, суспільства та держави, зміни в охоронюваних кримінальним правом суспільних відносинах і створювати загрозу майбутніх шкідливих змін у цих відносинах [7, 75], але вона не є єдиною для криміналізації того чи іншого діяння.

Наступною підставою криміналізації є негативна динаміка зазначених злочинів. Суть цієї підстави полягає в тому, що криміналізації повинні підлягати такі діяння, які не були випадковими й не були одноразовими. Не можна погодитися з думкою Г.А. Злобіни, який зазначив, виділяючи нижчу та верхню межу криміналізації, що такі діяння повинні бути відносно поширеними, утім, не надто широко розповсюдженими [2, 217].

Аналізовані злочини безперечно відповідають вказаній підставі. Відповідно до статистичних даних, можна дійти висновку про стійку тенденцію щодо їх створення та діяльності.

Доцільно зазначити, що негативній динаміці поширення цих злочинів відповідають не лише чинники, які мають місце сьогодні в нашій країні, а й історичні передумови розвитку нашої держави.

Аналізуючи цю підставу, необхідно зауважити, що такі види стійких злочинних об'єднань, як терористична група або терористична організація й непередбачені законом воєнізовані або збройні формування, не мають поширеності на території нашої держави, тобто нібито не відповідають зазначеній підставі. Проте необхідно зауважити, що поширеність є відносним поняттям, кількісні показники якого можуть коливатися залежно від багатьох чинників. Передбачення відповідальності за створення зазначених угруповань має, насамперед, попереджувальну функцію, оскільки, зважаючи на специфіку цих злочинів, імовірність високого ступеня його поширеності невелика й можлива лише при радикальних змінах суспільного життя. Крім того, як вже зазначалося, існує доволі багато публікацій і повідомлень у засобах масової інформації, де наводяться докази про існування таких угруповань на території нашої держави [11, 42; 12; 13; 14; 15].

Також необхідно зауважити, що вона зумовлюється геополітичним станом нашої держави, а саме наявністю кордонів з багатьма державами, також морських кордонів, наявністю курортних територій, наявністю великої кількості природних багатств тощо, тобто сфер діяльності, в яких можна отримати “надприбутки”, і шляхів “співробітництва” зі злочинними об'єднаннями, що діють на території інших країн. Крім того, зазначене положення нашої держави сприяє вчиненню багатьох

видів загальнокримінальних злочинів: незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин, торгівля людьми, незаконний обіг вогнепальної зброї, бойових припасів і вибухових речовин тощо.

Наступною підставою криміналізації є необхідність кримінально-правової гарантії охорони конституційних прав. Суть цієї підстави полягає в тому, що норми кримінального закону, які передбачають відповідальність за створення стійких злочинних об'єднань, повинні бути узгоджені з нормами Основного закону, тобто не повинні суперечити Конституції та охороняти проголошені нею цінності.

Необхідно зазначити, що норми, які передбачають відповідальність за створення стійких злочинних об'єднань, є однією з гарантій конституційних прав і свобод, передбачених ч. 1 ст. 1 Конституції України, де зазначено, що забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина є одним з головних напрямків кримінальної політики України, та в ст. 3 Конституції України, де зазначено, що людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [16]. Крім того, норма, передбачена ст. 260 КК України безпосередньо забезпечує охорону проголошеного в ч. 6 ст. 17 Конституції України положення, що "на території України забороняється створення й функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом" [16].

Наступною підставою криміналізації виступає об'єктивна необхідність кримінально-правової охорони громадської безпеки від створення стійких злочинних об'єднань. Суть цієї підстави полягає в тому, що криміналізація того чи іншого діяння повинна відповідати саме кримінально-правовій забороні його вчинення.

На нашу думку, передбачення кримінальної відповідальності за створення стійких злочинних об'єднань безумовно відповідає зазначеній підставі, оскільки нормальне існування суспільства й держави загалом неможливе, якщо в структурі суспільства організовано, згуртовано й цілеспрямовано діють кримінальні об'єднання, які можуть спричинити шкоду не лише окремим громадянам, а всій державі за умови відсутності найсуворіших заходів боротьби з ними, якими є встановлення кримінально-правових заборон.

Як наступну підставу криміналізації можна виокремити обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за створення стійких злочинних об'єднань міжнародно-правовим досвідом необхідності та допустимості такої криміналізації. Суть цієї підстави полягає в тому, що процес інтеграції нашої держави у світову спільноту вимагає певної відповідності національного законодавства положенням міжнародних нормативно-правових актів і в тому, що при розвитку національного законодавства необхідним є використання міжнародного досвіду в тій чи іншій сфері.

Необхідно зауважити, що інтегруючись у міжнародну спільноту, наша держава не лише отримує будь-які привілеї, як член тих чи інших міжнародних організацій і об'єднань, а й приймає на себе певні міжнародні проблеми, також і проблеми боротьби й протидії злочинності.

Аналіз зарубіжного законодавства свідчить, що в більшості країн кримінальне законодавство містить норми, що передбачають відповідальність за створення стійких злочинних об'єднань.

На підставі порівняння положень кримінального законодавства окремих країн і вітчизняного кримінального законодавства щодо передбачення кримінальної

відповідальності за створення стійких злочинних об'єднань можна зробити висновок, що відповідні положення кримінального законодавства України відповідають зазначеній підставі.

Крім того, на нашу думку, розглядаючи цю підставу, доцільним є зазначення певних особливостей щодо встановлення відповідальності за створення вказаних угруповань у кримінальному законодавстві окремих країн і кримінальному законодавстві України, а саме: в окремих країнах вказані норми розміщені в інших розділах кримінального закону, тобто, на думку законодавця, заподіюють шкоду іншим суспільним відносинам, на підставі чого мають інший безпосередній об'єкт; у кримінальних законах окремих країн відповідальність за різні види стійких злочинних об'єднань передбачені в одній нормі, що передбачає кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки; у багатьох кримінальних законах норми, які передбачають відповідальність за створення зазначених формувань, містять заохочувальні норми, тобто встановлюють можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності при вчиненні того чи іншого відповідного злочину за наявності певних умов.

У зв'язку із зазначеною інтеграційною діяльністю наша держава ратифікувала ряд нормативно-правових актів, які спрямовані на боротьбу з організованою злочинністю, окремими з яких є: Конвенція Організації Об'єднаних Націй "Проти організованої злочинності" від 21 липня 1997 р. [17], Конвенція ООН "Проти транснаціональної організованої злочинності", затверджена резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. [18], Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності, затверджений резолюцією 49/159 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 23 грудня 1994 р. [19], Неапольська політична декларація, затверджена резолюцією 49/159 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 23 грудня 1994 р. [20], тощо.

Наступною підставою криміналізації є можливість доведення факту вчинення діяння кримінально-процесуальними заходами. Суть цієї підстави полягає в тому, що криміналізації повинні підлягати діяння, злочинність яких можна довести відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства.

Необхідно зауважити, що діяння, пов'язані зі створенням будь-якого стійкого злочинного об'єднання мають доволі високу латентність, оскільки організатори глибоко конспірують цю діяльність для досягнення цілей у майбутньому, з якими створюються ці об'єднання. Безпосередня ж діяльність цих угруповань, безумовно, не може бути латентною, оскільки вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян, вчинення злочинів терористичної спрямованості або ж вчинення угрупованням функцій, що покладені на передбачені законом воєнізовані або збройні формування не може залишитися непомітним і не викликати відповідної реакції з боку, передусім, населення. На нашу думку, такі діяння не можуть викликати труднощів у виявленні та процесуальному закріпленні. Відповідно до кримінально-процесуального законодавства існують наступні процесуальні заходи фіксування тих чи інших фактів: показання свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачуваних, протоколи слідчих і судових дій, речові докази, висновки експертів, протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових захо-

дів, тощо [21, 43].

Наступною підставою криміналізації діяння є визначеність і єдність термінології. Суть цієї підстави полягає в тому, що використані в кримінально-правовій нормі слова та словосполучення повинні бути чіткими, відповідати загальноновизначеній термінології й не повинні мати багатозначного тлумачення.

Аналізуючи цю підставу, необхідно зауважити, що їй відповідають лише норми, що передбачають відповідальність за створення злочинної організації (ст. 255 КК України) і за створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України), оскільки в кримінальному законі міститься визначення зазначених стійких злочинних об'єднань. Визначення з інших формувань відсутні в кримінальному законі. Необхідно зауважити, що, не зважаючи на існування визначень вказаних угруповань, у кримінальному законі відсутнє тлумачення ознак, притаманних цим формуванням, що в деяких випадках викликає труднощі в діяльності слідчих і судових органів та помилки при кваліфікації діяння.

На підставі зазначеного можна зробити висновок, що криміналізація створення стійких злочинних об'єднань є цілком обумовленою й повністю відповідає загальним підставам криміналізації суспільно-небезпечних діянь, не зважаючи на певні відхилення від положень тієї чи іншої підстави.

Література

1. Плохова В.И. Ненасильственные преступления против собственности: криминологическая и правовая обобщенность. - СПб.: Юрид. Центр Пресс, 2003. - 232 с.
2. Основания уголовно-правового запрета: Криминализация и декриминализация / В.Н. Кудрявцев, П.С. Дагель, Г.А. Злобин и др.; под. ред. В.Н. Кудрявцева, А.М. Яковлева. - М.: Наука, 1982. - 303 с.
3. Зелінський А.Ф. Криминологія: навч. посіб. - Х.: Рубікон, 2000. - 240 с.
4. Коробеев О. Кримінальний кодекс Росії: достоїнства і недоліки // Юрид. вісн. України. - 2006. - № 19 (567). - С. 8-9.
5. Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.08. - Х., 2003. - 226 с.
6. Новий тлумачний словник української мови у 3-х томах: Т. 2. - уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. - К.: Вид-во Аконіт, 2003. - 926 с.
7. Мицкевич А.Ф. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия / А.Ф. Мицкевич - СПб.: Юрид. центр "Пресс", 2005. - 329 с.
8. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая

политика: проблемы криминализации и пенализации: монография. - Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. - 267 с.

9. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1934-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 9. - Ст. 108.

10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 3-х книгах: Кн. 3. Особлива частина / під ред. В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко. - К.: Форум, 2005. - 584 с.

10. Робак В.А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Робак Володимир Анатолійович. - К., 2008. - 259 с.

11. Кипіани В. УНА - у власти! УНСО - к штурму! - [Електронний ресурс]: <http://www.kipiani.org/plain.cgi?105>.

12. Грач Л. Союз власти и меджлиса - заговор против народа // Крымская правда. - № 105. - 9 июня 2005.

13. Выжуртович В. Атаманы в законе. - [Електронний ресурс]: <http://www.politcom.ru/2005/pvz668.php>.

14. Предположительный сценарий возникновения межнационального конфликта в Крыму [Електронний ресурс]: <http://krym.sarov.info/kovalenko/konfl.htm>.

15. Конституція України від 28 червня 1996 р. - [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

16. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй Проти організованої злочинності від 21 лип. 1997 р. - [Електронний ресурс]: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_786.

17. Конвенція ООН Проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. - [Електронний ресурс]: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

18. Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності. Затверджений резолюцією 49/159 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 23 груд. 1994 р. - [Електронний ресурс]: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_787.

19. Неапольська політична декларація. Затверджена резолюцією 49/159 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 23 груд. 1994 р. - [Електронний ресурс]: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_787.

20. Уголовно-процессуальный кодекс Украины. - Не-офиц. изд. - Х.: Одиссей, 2002. - 228 с.

*Шапкін І.С.,
заступник прокурора Автономної Республіки Крим
Надійшла до редакції 26.10.2012*